

Távol az Araráttól

Örmény kultúra a Kárpát-medencében

Ezzel a címmel látható kiállítás szeptember 15-éig a Budavári Palotában – a Budapesti Történeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár közös szervezésében –, az örmény könyvnyomtatás félezer éves jubileuma alkalmából világszerte megrendezett tárlatok sorába illeszkedve. Az első, teljesen örmény betűkkel nyomtatott könyv az Urbatagirk (Péntek-könyv) volt, amit Hakob *Meghapart* nyomdász adott ki 1512–1513-ban. Ezen a bemutatón az örmény írá-

Örmény kéziratoss himnáríum (sáráknoc) Kis-Ázsiából (1563)

ssos kultúra ismertetése áll az előtérben, de bőséges válogatást kapunk más területekről is. Az erdélyi örménység egyházművészeti emlékei a szélesebb közönség számára mindmáig javarészt ismeretlenek maradtak, most azonban ezeken túl még magyarországi köz- és magángyűjteményekből is láthatók a kiállításon örményekhez kapcsolódó ritka műtárgyak. A tárlat kurátorai: *Kovács* Bálint történész, a Lipcsei Egyetem Kelet-Közép-Európa Intézetének (Geistwissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas an der Universität Leipzig) tudományos munkatársa, valamint *Pál* Emese művészettörténész, a Kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem (Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj) Történelem és Filozófia Karának tanára.

Erdélyben az örmények a XVII. század második felében telepedtek le nagyobb számban. A XVIII. század derekára négy településen – Szamosújváron (ma Gherla), Gyergyószentmiklóson (Gheorgheni), Erzsébetvárosban (Dumbrăveni) és Szépvízen (Frumoasa) – alakultak ki népesebb közösségeik. Lakóhelyeiken értékes könyvgyűjteményeket őriztek és hagytak az utókorra, amelyek nemcsak helyi viszonylatban maradtak „rangrejtve”, de a nemzetközi tudományos közvélemény sem férhetett hozzájuk úgyszólván napjainkig. Eddig nem szerepeltek külföldön a tárlat legrégebbi egyházművészeti tárgyai és könyvei, amelyek XVIII. századi erdélyi örmény templomok gyűjteményeiből valók. Ilyen egyedülálló kötet például a világ első örmény nyelven nyomtatott bibliája, továbbá különféle kiadványok, elsősorban az egykori monarchiából – Bécs, Trieszt, Velence –, de a távoli Amszterdamból, Marseille-ből, Rómából, Konstantinápolyból, Szentpétervárból és más európai nagyvárosokból, amelyek a korabeli örmény nyomdászat központjainak számítottak. Fontos hozzájárulás az OSzK gyűjteményéből az az örmény kéziratoss himnáríum (úgynevezett sáráknoc), amely 1563-ban készült Kis-Ázsiában, különösen díszes iniciálékkal.

Az 1848-49-es forradalomban és szabadságharcban hetvennél több örmény származású honvédtiszt szolgálta a magyar ügyet, akik közül két aradi vértanút – *Kiss* Ernő altábornagyot és *Lázár* Vilmos ezredest – feltétlenül ki kell emelnünk. A kiegyezés után, a dualizmus korában a „boldog békeidők” politikusai között éppúgy akadtak örmények – akiket *Barabás* Miklós, *Benczúr* Gyula vagy *Than* Mór örö-

Öv-részlet örmény városok látképeivel (19. század vége)

sáról. Így például a Kaukázus hegyeinek Gandzsa régiójában (ma Gandzak/Jelizavetpol), 1821 táján készült az a mértani mintájú csomózott szőnyeg, amelyik az Iparművészeti Múzeum tulajdona. Kölcsönzött műtárgyakat a Hadtörténeti, a Néprajzi és a Magyar Nemzeti Múzeum is, és ezzel korántsem teljes a felsorolás...

kített meg portrékon – mint a művészek sorában. A Münchenben majd Nagybányán is festőiskolát vezetett *Hollósy* Simon Magyar Nemzeti Galériából származó önarcképe mellett említhetjük *Hollósy* Kornélia, korának híres operaénekesnője arcmását is, aki apai ágon a *Korbuly*, anyai részről a *Csausz* örmény család leszármazottjaként tett szert országos népszerűsége. Kevésbé közismert *gr. Nákó* Kálmánné Gyertyánffy Berta élete, aki virtuóz zongorajátékával és cigány muzikusokból alakított, főként jótékonyági hangversenyeken fellépő zenekarával tűnt ki. Képzőművészeti tanulmányokat is folytatott, *Friedrich von Amerling*, a híres osztrák festőprofesszor tanítványa volt a bécsi akadémián. *Amerling* 1855-ben örökítette meg növendéke ülő alakját. Ezt a képet a Szépművészeti Múzeum kölcsönözte a mostani kiállításra.

A nemzetközi rendezvényt számos más hazai és Kárpát-medencei közintézményből, egyházi és civil szervezettől származó ereklye teszi sokszínűbbé. A tárlat plakátján egy aranyozott, ezüsttálpas kereszt látható a XVII. század végéről, a szamosújvári Örmény katolikus plébániáról. Az elején domborműszerű Krisztustest, a hátoldalán növénymintás díszítmény alatt vésett örmény felirat olvasható arról, hogy ez a kegytárgy *Hovanesz* egyházközpontok valamint *Annar* és *Tosz* emlékére készült. Az ottani Örmény Katolikus Gyűjtő-Levéltárból származik egy ismeretlen örmény hölgy XX. század elején készült egész alakos műtermi felvétele is. A budapesti Örmény Katolikus Lelkészség kölcsönözte azt az aranyozott ezüstdől és rézből a XIX. század végén készített övet, amelyen ovális foglalatban örmény városok tájképei tűnnek fel. *Aghtamar*, *Van*, *Ecsmiadin* és *Varagavank* domborított városképein mindig a templom áll a középpontban, mert az örmény társadalom számára az egyház – a múltban éppúgy, mint jelenleg – nemcsak kultikus, vallási helyszín, hanem a nyelvi, a nemzeti összetartozás jelképe is. A festmények és ötvös remeklések mellett régi, mívés miseruhák meg egyéb textíliák tanúskodnak az ősi örmény kultúra földrajzi s történelmi kisugárzá-

Örmény hölgy fényképe Szamosújvárról (20. század eleje)